وەرچەرخانەکانی "پیرۆز"

محەمەد ئەرکۆن

وەرگێرانی کامیل محەمەد قەرەداغی

مەبەست لەم ناونیشانەی لێرەدا هەڵمانبژاردووە هێنانەبەرباسی بیرۆکەی ئەو بەکارهێنان و مانایانەی مزگەوتە کە لە گۆمەڵگە ئیسلامییە هاوچەرخەکاندا ڕویان لە گۆڕان کردووە.ئەگەرچی کە کەسی بڕوادار کاتێك کە لە مزگەوتدا دەبێت لەوانەیە روانینی ئەوەی هەبێ کە لەوکاتەدا لەگەڵ (پیرۆز)دا لە پەیوەندییەکی راستەوخۆدایە. ئەو خۆی وادەبینێت کە بە کردەوە لەگەڵ بەرجەستەبوونەکانی بەکارهێنانە جیاوازەکانی خانەی پەرستاریدا ڕووبەڕووە ، کە ئەوانە کۆمەڵە گۆڕانێکن لەسروشتی نائاینیدا ئامادەییان هەیەو لەوانەیە ئەو وا بیانبینێت کە توانای تێگەیشتن و پێوەپەیوەستبوونی لەگەڵیاندا نەبێت. ئەم شیکردنەوەیەی لێرەدا خراوەتەپێشچاو هەوڵێکە بۆ دۆزینەوەی تێگەیشتنێکی باشتری کۆمەڵگە ئیسلامییە هاوچەرخەکان و پەیوەندییان بە مزگەوتەوە. ئەو رایەی کە مشتومڕی لەسەر دەکەم و بڕوام پێیەتی ئەوەیە کە پێویستە تەواوی مێژووی مزگەوت چاوی پێدابخشێنرێتەوەو سەرلەنوێ راڤە بکرێتەوە.لەگەڵ ئاماژەدانێکی تایبەت بە فۆڕم و دیزاینەکان و تێزە سیمۆلۆژییەکانیش(تێزە سیمۆلۆژییەکان ئەو هێما و سیمبولانەن کە ئەندامانی هەر گروپێکی کۆمەڵایەتی بۆ گەیاندنی بەها هاوبەشەکانیان بەکاریدەهێنن) سنوری هەست پێکردنی چەمکە ئەبستراکتەکانی وەك "پیرۆز" و ەئو ڕێگایانەش دیاری دەکات کە "پیرۆز"ی پێدەخرێتەگەڕ. هەروەها حەزدەکەم جەخت لەسەر ئەو بیرۆکەیە بکەمەوە کە دەڵێت خودی سروشتی هەرشتێك کە لە هەر کۆمەڵگەیەکدا بە پیرۆز دابنرێت، بابەتی لە گۆڕان هاتووە.

مزگەوتیش بەتەواوی وەکو دێر و پەرستگە و کڵێسا شوێنێکە بۆ پەرستاری، شوێنێکە بە ئاسۆدا بەرزدەبێتەوە و بڕواداران وا سەیری دەکەن کە پیرۆزە و لە ڕەگەزە دنیاییەکانی دەوروبەری جیاوازو لەپێشترە. ئەو لەبەر ڕەوشە خاوێنەکەی دەکرێ لە پشتێنەی وشە و کردەوەکانی بڕوادار فراوا بکاتەوە لەو کاتەدا کە لەوێ ئەنجامیان دەدات.بۆیە ئەگەر هەر گۆڕانێك خرایە سەر چەمکی تەقلیدییانەی مزگەوت و مۆرکە پیرۆزەکەی ئەوا پیشە بنچینەییەکەی مزگەوت دەشێوێت. لەبەر ئەم هۆیە دیزاینی بیناکەی و فۆرم و خەسڵەتە تایبەتییەکانی بە گومەز و منارە و میحراب و مینبەرەکەشیەوە هەمیشە بەپێی ئەو وێناتەلارسازییە ئاشنایە بوونیاد دەنرێتەوە کە چەندان سەدەیە لە ئەنجامی چەندبارەبوونەوەی بەردەوامی خۆیەوە لە زەینی تاکەکاندا چەسپیوە.

مزگەوتیش وەك کارە ڕەوانەکانی تری گرێدراو بە هەر ئاینێکەوە بەشێوەیەکی نەریتی سەنتەرگیرییەکی لەناو ئەو گروپانەدا وەرگرتووە کە لە شارولادێکاندا نیشتەجێن. ئەم شێوە بینایانە بەلای بڕوادارەکانەوە بەردەوامبوونی ئەو بەهایانەی نواندووە کە ئامادەگییەکی پیرۆزی لەشوێنی پەرستاریدا مسۆگەری دەکات. زۆرجار لایەنی دەروونیی شوێنی پەرستاری ، کە یادەوەری و هزرە وەرگیراوەکان و هەستە تاکەکەسی و کۆمەڵییەکان بەیەکەوە دەگرێتەوە بەلای مێژوونوسانەوە بە هەند وەرناگیرێت، ئەگەرچی کە ئەوەش ڕەگەزێکی دەوڵەمەند و ئاوێتەو گرنگی ناو ڕەگەزەکانی مێژووە. لەباری مزگەوتدا و لەپاڵی هەڵوێستە نەریتی و چەسپیوەکانی بڕواداران بەرامبەر بە هەر شتێك کە بەپیرۆزی دەزانن، ڕێبازێکی نوێ هەیە بۆ نزیکبوونەوە لە مانای "پیرۆز" کە بەپێی لۆژیك کاردەکات و ئەو لایەن و گۆڕانکارییانە ئاشکرادەکات کە تێگەیشتنیان ئەستەمە بەلای ئەو کەسانەوەی کە بڕواکەیان لەسەر بنەمای ئەو دڵنیاییەیە کە بەرامبەر بە هەر هەڵسوکەوتێکی تر گومانی لەلا دروستدەبێ.کەواتە هەڵی تاوتوێکردنی شوێنی مزگەوت لە کۆمەڵگەی ئیسلامیدا هەلێکی

گەماڕۆدراوە لەنێوان ئەوەدا کە یان ئەو گۆشەنیگایەی بڕواداران پەسەند بکەیت کە بە نەریتەکانەوە گرێدراوە، کە ئەمەش گۆشەنیگایەکە هەر ئەوشتە دووبارە دەکاتەوە کە وەك "پیرۆز"تێیدەڕوانن. یان هەوڵی شیکردنەوەی هەست و بیروباوەڕەکان بدەیت لەو ڕێگەیەوەی کە بیانخەیتە بەر ڕوانینی مێژوویی، سۆسیۆلۆژی، ئەنترۆپۆلۆژی و دەروونی.

لەچێوەی هەر گروپێکی کۆمەڵایەتی-کەلتوریی دیاریکراودا چەمکی "پیرۆز"بەپێی وەڵامدانەوەی ئەو گروپە بە بارودۆخە مێژووییە گۆڕاوەکان پێناسە و سنور و ڕۆڵەکەی دەگۆڕێ. بەمشێوەیە خەڵك{ئەکتەرگەلێکی کۆمەڵایەتین} واتە لە یەك کاتدا ڕۆڵگەلێکی جیاواز دەبینن. بۆ نمونە کاتێك کە بڕواداران بۆ نوێژکردن دەچن بۆ مزگەوت ئەوا ئەمان بە یەکسانی لەگەڵ کۆمەڵە ئەندامێکی تری کۆمەڵگەدا لە بینای مزگەوتەکەدا هاوبەش دەبن کە لەوانەیە بوونیان لەوێ بۆ چەند بەهانەیەکی سیاسی یان کۆمەڵایەتی بگەڕێتەوە. لەسەر ئاستی کەسێتییش نوێژکەرەکان بەڕێگاگەلی جیاواز کارلێکیان لەگەڵدا دەکەن و ڕۆڵی جیاواز دەبینن. بۆیە لە گەرمەی هەوڵی ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەیکدا لەسەر مزگەوت وەك فەزایەکی پیرۆز لەکۆمەڵگەی نوێدا پێویستە لەسەرمان ئەم لایەنە بەیەکداچووانەی خوارەوە لەبەرچاو بگرین:

1-رۆژبەندیی مێژوویی.

2-ڕێبازی ئەنترۆپۆلۆژی.

3-شیکردنەوەی سیمیۆلۆژییانە.

4-خەملاندنی چۆنیەتیی بەدەستهێنانی شەرعیەت لەلایەن دەستەڵاتەوە.

هەموو ئەم لایەنانە کە پاشتر بەدرێژی باسدەکرێن یارمەتیمان دەدەن لە روونکردنەوە و گوزارەکردنی سەر وەرچەرخانەکانی پیرۆز. هەروەها چێوەیەکمان پێشکەش دەکەن بۆ رۆژبەندیکردنی تەواوی مەسەلەی ئاین وەك دیاردەیەك و ڕۆڵە گۆڕاوەکەشی لەناو کۆمەڵگەگەلێکدا کە زیاتر وا دێنەپێشچاو دەبنە عیلمانی و لەڕووی کۆمەڵایەتیشەوە پەراش پەراشن.

هەر لەسەر تێزی مزگەوت و کۆمەڵگە ئیسلامییە هاوچەرخەکان، ئەم ئەرکە ئەنجامدانەکەی بەشێوەیەکی تایبەت ئەستەم دێتەپێشچاو.لەبەرئەوەی فیقهی ئێستا لە لێکۆڵینەوە ئیسلامییەکاندا پتر مەیلی بەلای ئەوەدا شکاوەیە کە سەرچاوەدەقییەکان شی بکاتەوە و راڤەبکات، لەوەی کە بێت گرنگی بداتە ئەو مانا و بەهایانەی بە مزگەوتەوە گرێدراونز ئەم دووایین شتەش پێویستی بە هەڵسەنگاندنێکی رەخنەگرانە هەیە، لەبەرئەوەی هەرچی کۆمەڵگەی ئیسلامی هەیە لەشیکردنەوەی مانای بۆماوەیی نەریتە ئیسلامییەکان و مێژووی کۆندا لەگەڵ قەیرانێکی گشتیدا ڕووبەڕوودەبنەوە، لە ئەنجامی ئەمەوە ئەرك و بەکارهێنانەکانی ئەمڕۆی مزگەوت بۆ کۆمەڵە مەبەستێکی تری بەدەر لە پەرستیاری سەلماندنێکی بۆئەوە تێدایە کە شکانێك لەو پەیوەندییە پەسەندەدا هەیە کە بەشێوەیەکی نەریتی تاکەکەسی بڕوادار و شوێنی نوێژکردنەکەی پێکەوە دەبەستێتەوە.

رۆژبەندیەکی مێژوویی

لە هەر هەوڵێکدا بۆ دەستنیشان کردن و تێگەشتنی رۆڵی مزگەوت، پێویستە ئەو ڕەوشە لەبەرچاو بگیرێت کە لە ژیانی پەیامبەردا(درودی خوای لەسەر بێت) لە مەدینەدا باووبوە. لە ئاینی ئیسلامیشدا وەك هەر ئاینێك کە نوێ بێت مەسەلەی "پیرۆز" و رەوشە ئەپستمۆلۆژی وسروتییەکەی لەساڵانی یەکەمی ئاینەکەدا مەسەلەیەك بووە گرنگیی خۆیی هەبووە. دەستدانە دروستکردنی مزگەوت بەلای ئەو گروپە ئیسلامییە تازە سەرهەڵداوەوە لە مەدینە ئیمایەکی سیاسی و ئاینیانە بووە بەیەکەوە. قورئانی پیرۆز راست و ڕەوان ئاماژە بە گروپێکی

کێبەرکێکار دەدات کە شوێنێکی پەرستاریکردنیان بۆخۆیان دروستکردووە بۆئەوەی کێبەرکێی مزگەوتی "ئەلحەق"ی پێبکەن کە پەیامبەر "درودی خوای لەسەربێت" دروستی کردووە.هەر بزوتنەوەیەکی ئاینیی نوێ لەقۆناغی سەرهەڵدانی خۆیدا پێویستی بەوە هەیە کە شوێنەکان و بیناکان و سروتەکان و عورفەکان و شێوەی جلوبەرگەکانی بەشێوەیەك بەرپابکات کە ناسنامەیەکی جیاکەرەوە بۆ گروپەنوێیەکەی دروست بکات کە جیاوازبێت لە هەموو دەوروبەرەکەی، بەتایبەتیش لەوانەی کە لە هەمان جێگەدا دادەنیشن و هەر هەمان هێماکان بەکاردەهێنن و هەر هەمان سەرچاوەی دەق و چەمکیان هەیە. ئەم شتە بەسەر ئەو جولەکە و مەسیحییانەشدا پیادەبووە کە لەپێش ساڵی(622)ی زاینییەوە لە مەدینە نیشتەجێ بوون. گۆڕانی قیبلە لە (بەیتولمەقدس)ەوە بۆ (مەکە)و هەڵبـژاردنی رۆژی (هەینی)وەك رۆژی موسڵمانان پاش ئەوەی کە (جولەکە- شەممە)و(مەسیحی- یەکشەممە)یان هەڵبـژارد، لنمونەی ئەو گۆڕانکارییانەن کە لەساڵە بەراییەکانی تەمەنی ئیسلامدا کراون.

هێنانەدیی ئامانجێك کە بریتییە لە بەدەستهێنانی پەسەندیدەییەکی بەرفراوان بۆ چەمکێکی دیاریکراوی پیرۆز ، کە ئەو چەمکە بتوانێت دەستەڵاتی دنیایی و هێزی سیاسی بەدەست بهێنێت ، پتر لەوەی کە پشت بە ناوەڕۆك و بیرۆکە جەوهەرییەکانی چەمکەکە ببەستێت، پشت بە تێگەیشتنی باو و سەرنجڕاکێشیەکەی دەبەستێت.بە دەربڕینێکی تر شێوە سەرەتاییەکەی مزگەوت کە بریتییە لە ماڵێکی نوێژکردن پانتاییەکی هەیە ، سروشتێکی "پیرۆز"ی وەرگرتووە، ئەمە لەبەرئەوەنییە کە لەسەر مۆرکێکی دیاریکراو بونیادنراوە، یان دروستکراوە، بەڵکو لەبەرئەوەیە کە بەپێی تێپەڕینی کات و بەپێی ئەو ئەرکانەی بۆ بڕوادارانی ئەنجامدەدات ئەو پیرۆزییەی وەرگرتووە. چونکە چەمکی "پیرۆز" بەرهەمێکی ئەو چەمکە هاوبەشە باوانەی نێوان موسڵمانان و هاریکاریی نێوانی ئەندامانی گروپەکە بووە.

پێناسە نەریتی، سیۆلۆژی، یان میتافیزیاییەکەی پیرۆز، واتە ئەوەی کە پیرۆز شتێکی لەخواوە هەڵقولاو، یان لەپێناوی خوادابێت، رۆڵی ئەو ئەندامانە لە کۆمەڵگەدا بەهەندوەردەگرێت کە هەوڵ دەدەن چێوە ئاینییە هەمیشەییەکەی خۆیان بەقەرار بکەن، کە دیارە چەند بەهایەك دەگرێتەوە کە وەك بنەماکانی سیستمی سیاسی و یاساییش بەکارهێنروان. چەمکی "پیرۆز"بەلای موسڵمانانەوە راستەوخۆ بە وشەی "خوا"وە و بە سروشی نێردراو و نەرێکان و رێنماییەکانی و بە فەرمودەکانی پەیامبەر "درودی خوای لەسەربێ"و ماناو راڤەی فەرمودەکانی ئەوەوە گرێدراوە.بێگومان چەمکێکی لەمشێوەیەش لە دیزاینی بینادا داهێنانی ستاتیکی و تەلارسازی بەدوورنازانێت. لەبەرئەوەی داهێنانی لەمشێوەیە دەکەوێتە بواری تەلارسازییەوە و جیاوازە لەبیرۆکەی وەرچەرخانەکانی "پیرۆز" و هەر بە جیاییش دەمێنێتەوە.

بەپێیپێوەرە مێژووییەکانیش تەلاری مزگەوت لە شێوازەکانیدا فرچەشنییەکی زۆرمان پێشکەشدەکات، ئەو فرەچەشنییە هەڵقوڵاوی ناو کاریگەریی فاکتەرگەلێکی وەك کەشی کەلتوری و جیۆگرافی و ئامانجەکانی کەسی سەرپەرشتیار و کارامەیی کەسی تەلارساز و ئەو پیشەوەرانەیە کە بەکاری بیناکردنەکە هەڵدەستن. بەمشێوەیە هەر مزگەوتەو ڕەنگدانەوەی نەسەکێکی ئەپستمۆلۆژیی دیاریکراومان پێشکەشدەکات. ئەو نەسەکە چەمك و هەڵوێستە تاکەکەسییەکانی ئەو کەسانەی لێوە دەردەچێت کە بەشداریی دروستکردنەکەیان کردووە، ئەمەش وادەکات جۆراوجۆری لە خوێندنەوەو ماناکانیدا هەبێت.

ڕێبازێکی ئەنترۆپۆلۆژی

بەپێچەوانەی زۆری سەردەمە مێژووییەکان و شێوازە جۆراوجۆرەکانەوە لەناو مێژووی سایکۆلۆژیای مرۆڤایەتیدا دوو قۆناغی پەرەسەندن هەن کە زۆر بنەڕەتین و پێویستە بەهەند وەربگیرێن، ئەوانیش بریتین لە

قۆناغی ئەپستمۆلۆژیای ئەفسانەیی بە هێماکانی و ئەو مانایانەیەوە کەتێیدان و قۆناغی ئەپستمۆلۆژیای نائەفسانەیی(واتە ئەپستمۆلۆژیایەك کە لەسەر بیرکردنەوەی ئاوەزکاری راوەستابێ.)بەڵام لەگەڵ پارێزکردن لەوەی کە ئەو دوو قۆناغە هیچیان بە مانا کرۆنۆلۆژییەکە بەڕوونی دیاری نەکراون و دەکرێ لەناو چەند کۆمەڵگەیەکی تاك تاکدا بەدرێژایی ماوەیەکی زەمەنی بژین.ئەو شتەی کە من ناوم لێنا"ئەپستمۆلۆژیای ئەفسانەیی" لەسەر بنەمای خەیاڵ بەدەوری بینای"حەقیقەت"دا دەسوڕێتەوە، نەك لەسەر بنەمای لۆژیکی ڕەخنەگرانەو پۆلینکردنی لۆژیکی.ئەفسانە چەشنێکە لەچیرۆکەکان(القصص) {زاراوەی القصص زۆرجار لە قورئانی پیرۆزدا دێت.}ولەشتی سەرسووڕهێنەر ونامۆو سەروی سروشتەوە دێت، ئەو "حەقیقەت"ەی ئەو باسیدەکات بەشێوەیەکی راستەوخۆ لەگەڵ هەستەکان و خەیاڵدا دەدوێت.بەمشێوەیە کاتێك کە قورئانی پیرۆز بڕیاردەدات کە "ئیبراهیم خەلیل"کە یەکێکە لەو پەیامبەرانەی خوا کە سەر بە ڕابوردووی دوورن لە مەککە سەردانی کەعبەی شەرەفمەندی کردووە، کەسێك نییە کە گوێ بەوە بدات هۆی ئەو سەردانە چییە و کەی و چۆن بووە! مەبەستی سەرەکی لە ئەم شێوە وێنەیە ئەوە بووە کە لە زەینی بڕوادارانی وتەکەی پەیامبەری خوا"درودی خوای لەسەربێت"بیرۆکەی کەسێتییەکی ئاینیی ڕەمزی دروست ببێت کە پەیوەست بوونە ڕاستەوخۆکەی ئەو بە کەعبەوە بتوانێت کۆمەکی سروشتە پیرۆزەکەی کەعبە لەلای موسڵمانەکان بکات و مانایەکی ئاینیی نوێی"راستەقینە"جێگەی پەیوەندییە وەسەنییەکانی کەعبە بگرێتەوە.دەکرێ نمونەیەکی تری تەریب بەم نمونەی وەرچەرخانی پیرۆزە لە سەردەمێکی زووی ئەو کاتانەدا ببینین کە موسڵمانەکان چەند پەرستگەیەکی لە ئیسلام کۆنتریان گۆڕیوە و کردوویانە بە ماڵی خوا.ئەم گۆڕانە سیمیۆلۆژییە –کە وەرچەرخانێکە لەمانایەکی ڕەمزیی ئەندامیی بەرقەراردا–لە ئەنجامی پێویستیە سرووت ئامێزی وبیروباوەڕە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی ئەو موسڵمانە پێشەنگانەوە هاتووە.نمونەی زۆری تری هاوشێوەی ئەم نمونەیە لە کتێبی پیرۆزی هەردوو سەردەم "تەورات و ئینجیل"دا هاتوون.پرۆسەی داماڵینی مۆرکی ئەفسانەییانە لە ئەپستمۆلۆژیا لە ئەوروپادا لە سەردەمێکی زووەوە دەستی پێکردووە کە بۆ سەدەی شانزەی زاینی دەگەڕێتەوە.بەڵام دەبوو چاوەڕوانی قۆناغە گەورەکەی پیشەسازیکردنی هەردوو سەدەکەی نۆزدەو بیست بکرێتبۆئەوەی ئەو پرۆسە هاوکاتەی پیشەسازیکردنەکە ڕووبدات کە نەسەکێکی ئەپستمۆلۆژیانە ڕووبدات کە فەیلەسوفەکان بەسەریدا زاڵ بن نەك تیۆرکارە(تیۆریست)سیۆلۆژییەکان، بیرکاری و زانستە پراکتیکییەکان بەسەریدا زاڵ بن نەك بیروباوەڕی ئاینی،پیادەکردنە تەکنیکییەکان جێگەی کارامەییە پیشەییە باوەکان بگرنەوە.سەدەی نۆزدە سەرەتاکانیهەرەسی بەها تەقلیدییەکانی کۆمەڵگە ئیسلامییەکانی بەخۆوەبینی، ئەمە پرۆسەیەك بوو چەند فاکتەرێکی دەرەکی هانیی دا(هەردوو سەرمایەداری و ئیستیعماری ئەوروپی)هانییدا.دیارە ئەو هەرەسەش بەوە قەرەبوو نەکرایەوە کە چەند نەسەکێکی ئەڵتەرناتیڤی ئەو هەرەسە جێگەیان بگرنەوە کە لەناو خودی کۆمەڵگەکانەوە هەڵقوڵاوبن. بۆیە کاریگەرییەکەشیان وێرانکەرانە بوو.لەکاتێکدا کە هزرە سکولاریستییەکان لە ئەوروپادا پایەیان بڵند دەبێتەوە و جێگەی چەمکە تەقلیدییەکەی "پیرۆز"دەگرنەوە، کەچی لە جیهانی ئیسلامیدا بنچینە سیۆلۆژییەکە ڕووخێنراوە و پاشتریش هیچ ئەڵتەرناتیڤێکی بونیادنەر نە بۆخۆی و نە بۆ ماناکەی نەهاتۆتە ئارا.

دەکرێ وا بڕوانرێتە بونیادنانی مزگەوتێك، یان چاندنی زەوییەك، یان چنینی فەرشێك،یان وانەدادانی یاسا، یان فیقهی ئاینی، یان کارکردنی پزیشکی کە ئەمانە چالاکیگەلێکی شیاوی ستایشکردنن و دەچنەریزی ئەو بوارە سەراپاگیرەوەی روانینی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتییەوە کە خواستی خوا وروژاندویەتی و پاشتریش مرۆڤ لە چەند تێزێکی سیمیۆلۆژیدا لەناو کایەی ئەپستمۆلۆژیای ئەفسانەییدا پەرەی پێداون. ستاتیکای مزگەوتیش کە لەناو ئەم بوارەدا دیزاین کراوە و بونیادنراوە، ناکرێ بە تەنها بدرێتەپاڵ سەرپەرشتیکردن و بەهرە

تەلارسازیەکەی، بەڵکو چەند فاکتەرێکی دیکە هەن کە دەبێ لە هەڵسەنگاندنی بینایەکدا لەبەرچاو بگیرێن، بە هەموو ئەو مەسەلانەشەوە کە پەیوەندییان بەوەوە هەیە کە ئایا رۆڵە سروش بەخشەکانی بڕواداریی ئاینی و پیرۆز کۆمەکیان بە ئەو بینایە کردوە، یان لاوازیان کردووە.

لەتێزی ئەو کۆمەڵگە دێرینانەدا کە لەسەر ئەپستمۆلۆژیای ئەفسانەیی بەرقەراربوون، شتێك کە بە خەیاڵی کەسدا نەهاتبێت ئەوەبووە کە مزگەوتەکان لە دووری ناوەندەکانی نیشتەجێبوونەوە دروست بکرێن، لەبەرئەوەی کە شوێنی پەرستاری بەشێوەیەکی نەریتی و بەبەردەوامی لەنزیکەوە تێکەڵی ژیانی رۆژانەی هەر گرووپێکی ئیسلامی کراوە.لە بەرامبەری ئەمەدا چەند مزگەوتێکی نوێ-وەك ئەوانەی کە ناوەناوە بە درێژایی کۆرنیشەکەی دەوری شاری جیددەدا دروستکراون- وەك چەند یەکەیەکی سەربەخۆ بونیادنراون. لێرەدا هیچ حوکمێکی بەهایی(قیمی) سەبارەت بە هیچ کامی تەلاری ئەم مزگەوتە هاوچەرخانە نادەم کە پەیوەندییان بە گرووپە خۆجێییەکانەوە نییە،بەڵام سەرنج بۆ گۆڕانێکی گەورە ڕادەکێشم کە لە تێزە سیمیۆلۆییەکەدا ڕوویداوە.ئەمجا بۆئەوەی مرۆڤ دادپەروەربێت ئەو نمونەیەی کە هەرئێستە باسکرا دەکرێ وا سەبری بکرێ کە ئەوە بەرەنجامی دیاردەیەکە کە پێشتر نەدەکرا وێنای بکرێ، ئەویش ئەو خۆشدەستییە خێرایەیە کە بەکارهێنانی بەرفراوانی ئۆتۆمۆبێل لە زۆری کۆمەڵگە نوێیەکاندا بۆ تاکەکانی رەخساندووە.

هەمیشە مزگەوت ڕۆڵێکی سیاسیانەی هەبووە.بەڵام لەبەرئەوەی کە بەهانە سیاسییەکان لەلایەن هەستی ئەفسانەییانەی ئەو ئەپستمۆلۆژیاوە هەڵمژراون کە گروپەکە تێیدا بەشدارن. بۆیە چەمکی "پیرۆز" جاران و ئێستاشی لەگەڵدابێت توانیویەتی و دەتوانێت رەنگی ئامادەگی و کاریگەریی خۆی بخاتە سەر هەموو ئەو چالاکی وڕوداوانەی کە دەکەونە ناو مزگەوتەوە. نمونەیەکی مێژوویی باشیش لەسەر ئەمە هەیە.ئەویش گوتاری هەینییە، کە جاران یەکێکی کارە باوەکانی ناو ئەو گوتارە ئەوەبووە کە دوعایان بۆ خەلیفە کردووە، لەبەرئەوەی فەرمانڕەوا بووە ، ئەمەش ئەگەر لەمیانەی پێوەرگەلێکی ئاوەزکاری و سکولاریستیی دروستەوە سەیری بکەین کارێکی سیاسییانە بووە، بەڵام لەتێزی ئەفسانەیی ئەو سەردەمەدا فەرمانڕەوا کەسێك بووە کە بە حوکمی پۆستەکەی پیرۆزیی بەبەردا بڕدراو، ڕۆڵی پارێزگاریکردنەکەشی لە ئیسلام وەك "پیرۆز" سەیری کراوە.

لە لێکۆڵینەوە نوێیەکەی {مسجد الدولە}دا (محمد الأسعد) ئەوەی ڕوونکردۆتەوە کە هەتا سەدەی نۆزدەش هێشتا دەکرا مزگەوت بەپێی نمونە ئەپستمۆلۆژییە ئەفسانەییەکە بونیادبنرێت. ناوازەیەکی دیاریش هەیە، کە ئەویش(محمد علی)ی والیی میسرە، ئەم لە سییەکانی سەدەی نۆزدەدا وەك سەرکردەیەکی سیاسی بەشێوەیەکی پوخت هەوڵیدا کە واپیشان بدات کە فەرمانڕەواییەکەی هێندە بەهێزە بواری بدات لەناو قاهیرەدا مزگەوتێکی هەڵبژاردە دروست بکات کە لەو مزگەوتانە بچێت کە سوڵتانە عوسمانییەکان لە سەدەکانی رابوردوودا دروستیان کردووە، کە دیارە دەستەڵاتەکەی ئەوانیش دەستەڵاتێکی سیاسی و ئاینییش بووە.

ئێستە دەتوانین بچینە سەرباسی ڕۆڵی گۆڕاوی مزگەوت لەناو جیهانی ئیسلامیدا لەوکاتەوەی کە هەرکامێکی ئەو وڵاتانە سەربەخۆیی خۆیی لە فەرمانڕەوایی ئیستیعمار وەرگرتۆتەوە.لە سەدەی هەژدە بەدوواوە لەژێرکاریگەریی رۆژئاوادا هەڵوێستە نەریتییەکانی بەرامبەر بە ئەپستمۆلۆژیای ئەفسانەیی لەژێر کاریگەریی رۆژئاوادا روویان لە داخوران کردووە.ئەگەرچی کە کۆمەڵگەی ئیسلامییش بەشێوەیەکی گشتی نەچووە ژێر کاریگەریی ئەم پێشکەوتنەوە. لەسەرەتاوە چەند دەستەبژێرێکی شارنشینیی بچووك لەچێوەی چۆنیەتیی بیرکردنەوەو هەستکردن و ڕاڤەکردنی بوونی مرۆیی و بەهانوێیەکان وانەدادران. بەڵام لە ناوچە گوندنشینییەکاندا کەلتور_بەمانا ڕەگەزییەکەی_ بەرەنگاریی هاتنی هێزە نوێیەکانی کرد. بەڵکو بگرە ، بەڕاستییش لە هەندێکی گروپە ڕەگەزی و کەلتوورییەکانی وەك (بەربەر و کورد)دا کە هەر دەستیان لە زمان و

نەریتەکانی خۆیان بەرنەدا، هەتا کۆتاییەکانی چلەکان و پەنجاکانی سەدەی بیست ئەپستمۆلۆژیای ئەفسانەیی هەر بەسەر ئەو کۆمەڵگایانەدا زاڵ بوو.

چارەنوسی دیاردەی نەتەوە- و دەوڵەتی تاک حزبی ، کە وەکو هێزێکی سیاسیی نوێ لەپاش سەربەخۆبوونەوە دەرکەوتووە، وابووە کە گۆڕانێکی گەورە و خێرا بەسەر رەوشی کۆمەڵایەتی و کەلتوریدا بهێنێت، ئەمەش لەدەستدانی چەند نەریتێکی کەلتوریی خۆگرتوو و رەگاژۆی لێکەوتەوە، ئاپۆرەیەکی دەلالیانەی لێکەوتەوە، ئەمەش مانای وابوو کە ئەو هێماو ڕەمزە کەلتورییە هێنراو و ئەو گۆشەنیگایانەی کە دەستەبژێرە کۆمەڵایەتی و زاناکان بەکاریاندەهێنا وازیان لەوە هێنا کە بەوشێوەیەبن کە خەڵکی ساکار لێیان تێبگات. ئەمەش پەرپووتبوونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی لێکەوتەوە. بۆ نمونەش ئەو شێوازە جیاوازانەی کە ئەمڕۆ لە دیزاینکردنی مزگەوتەکاندا لە هەرشوێنێکدا بەرجەستە دەبێ پەیوەندییەکیان بە نەریتە کەلتورییە خۆجێییەکانەوە نییە.هێندەی ئەوەی مەسەلەکە لە مزگەوتدا پەیوەندیی بە چەمکی مزگەوتەوە هەبێت، ئەوا وا پێویستە ئەو ڕاستییە لەبەرچاو بگرین کە دەڵێت بە ڕەمزە تێکەڵکێشبووەکانی ناویەوە لەباری ئەپستمۆلۆژیای ئەفسانەییەوە نەیگواستۆتەوە بۆ باری ئەپستمۆلۆژیای زانستیی ئاوەزی(مۆدێرنە)بەڵکو گواستیەوە بۆ کەیانێکی پەشۆکاو کەپێیدەوترێت ڕەسەنایەتیی ئیسلامی(بەگریمانی ئەوەی کە لەسەر بنەمای ئەو نمونەیە دروستدەبێ کە لە پەیامبەرەوە"درودی خوای لەسەربێت" وەرگیراوە و ئەو وەسێتی لەسەر کردووە.)لەگەڵ چەند نوێشکێکی هەڵکێشراو لەتێزی ئەوەوە و لەپرۆسەی پەرەپێدانەنوێیەکانی ناو بوارە ئابوری و سیاسییەکان.من پێ لەسەر سروشتی ناڕێکوپێکی ئەو کیانە ئایدۆلۆژییە دادەگرم کە لەم شتەوە کەوتۆتەوە و پاشتر لە شەستەکاندا دەوڵەتی نەتەوە و تاک حزبی پەرەیپێدا و سەپاندی، ئەمەش ئایدۆلۆژیایەکە لەو کاتەوەو لە دەوروبەری ساڵی (1979)وە لەلایەن بزوتنەوە سیاسییە بەئیسلامکراوەکانەوە رەخنەی لێگیراوە و رەتکراوەتەوە.(پێویستە جیاوازی لەنێوان بزوتنەوە بەئیسلامکراوەکان و بزوتنەوە ئیسلامییەکاندا بکەین) ئەو کەیانە ئایدۆلۆژییە کاری گەشتۆتە ئەوەی کە بەتایبەتی لە رۆژئاوادا وا سەبری کراوە کە "توندڕەوە".

لەم رەوشە ئایدیۆلۆژییە شێواوەدا هیچ کامی هزر و کەلتورە ئیسلامییە نەریتییەکە و مۆدێرنکردنەکەش بەشێوەیەکی نوێ لەناو بوارە پۆزەتیڤ و هزرییەکانی خۆیاندا بەشێوەیەکی نوێ پەرەناسەنن بۆئەوەی پوختەیەکی نوێی هزر بهێننە کایە.بێگومان بەپێویست زانین و بونیادنانی مزگەوتە نوێیەکان و ئەو کەرەستانەش کە بۆی بەکاردەهێنرێن لەسەر هەموو ئاستەکان ملکەچی کۆمەڵەبەها و لەبەرچاوگرتنێکی ئایدیۆلۆژیی دژەیەك دەکرێن کە حکومەتی نەتەوە و دەوڵەتی تاک حزبی سەپاندونی. لە ژمارەیەکی سنورداری وڵاتەکاندا و لەم ساڵانەی دواییدا مزگەوتگەلێکی گەورە بونیادنراون کە پلەوپایەی فەرمانڕەواکان بەرزدەکەنەوە ، ئەو مزگەوتانەی لەم توێژەن لە ڕووی پراکتیکییەوە بانگەشەکردنی ڕەمزیی هێزن پتر لەوەی کە بەڵگەبن لەسەر گوێڕایەڵیی ئاینی و بڕواداری بن،پەرستاری ڕۆڵێکی یاریدەدەریی هەیە. ئەوەی کە لەناو بەسکولاریستیکردنی ڕوولەزیادی ئەم ئاسۆ پیرۆزانەدا ڕوودەدات جۆرێکە لە لەسەر ڕێگەلادانی (حەق). ئەگەرچییش کە زۆری ئەو موسڵمانانەی کە بۆ نوێژکردن دەچنە ئەو مزگەوتانە هۆکارێکی وایان نییە وایان لێبکات هۆشیان بەرامبەر بە ئەو هاندانە سیاسییانە هەبێت کە لە بونیادنانی ئەوماڵەدا هەبێت کە خوا فەرمانی فەرمووە لەسەر بنەمای پەرستاری بونیادبنرێت.

لە گەرمەی ئایدیۆلۆژیا و کەلتوری ئەو لاوانەدا کە بەشێوەیەکی دیمۆگرافیانە زۆرینەی نوێژکەرانی زۆری وڵاتە ئیسلامییەکانی ئەمڕۆ پێکدەهێنن ڕووبەڕووی ئەو دیاردە دەروونییە دەبینەوە کە بە تێگەیشتنە باوەکەوە گرێدراوە. ئەندامەکانی ئەو وەچە زۆر لاوانەدا کە لە هەژارترین ناوچەکانی شارە زۆر قەرەباڵغەکاندا پەروەردە دەبن کەلتورەکەیان جیوازنییە لە کەلتوری هاوشێوەکانی خۆیان لە ناوچەی شارۆچکەنشینەکانی تەواوی

جیهاندا. هێندەش کە من بزانم تا ئێستە لێکۆڵینەوەیەکی زانستی بۆئەوە ئەنجام نەدراوە کە هەڵوێستی لاوان سەبارەت بە (ئاین، پیرۆز، شەیدایی، نەزعەی ڕەوانی ڕوون بکاتەوە. خەملاندنی منیش بۆ ئەمە ئەوەیە کە ئەمانە تا ئاستێکی زۆر مەسەلەی گرنگیدانیان بەم مەسەلانە لەدەستداوە. کەچی لە هەمان کاتدا مزگەوت بۆ زۆر جۆری تری چالاکی بەکاردەهێنرێت کە لەناو مزگەوتدا بە ناوی ئاینەوە ئەنجامدەدرێتزیاتر لاوان گرنگی بەوە دەدەن کە سەبارەت بە بەدەستهێنانی هەلی کارکردن و نیشتەجێبوون و خۆشنودیی کۆمەڵایەتی . باشە ئەگەر ئەم داوایانە هاتنەدی ئایا ئیتر مزگەوتەکان واز لەوە دەهێنن کە ڕۆڵێکیان لەناو کۆمەڵدا هەبێت؟ ئایا دەستپێشخەریی بونیادنانی مزگەوتی نوێ لەئارادا دەمێنێت؟ بوونی ئەم گومانە بەردەوامە سەبارەت ئاراستە ئایندەییە گریمانەییەکان لایەکی تری وەرچەرخانەکانی پیرۆز ی ناو کۆمەڵگە ئیسلامییە هاوچەرخەکان دەنوێنێت.

شیکردنەوەیەکی سیمیۆلۆژییانە

لەناو مزگەوتدا عورفێکی کەلتوریی دەوڵەمەند هەیە، بەشێوەیەکی بەرفراوان وەکو خۆی لەلایەن موسڵمانانەوە پەسەند دەکرێت. بۆیە فۆرم و ڕەگەزە هەیکەلیی و ئاسۆکان و ئاسانکارییە جیاوازەکان لەم کایەیەدا گرنگییەکی کەمتریان هەیە لەو تەندروستی و سەلامەتییە مێژووییەی کە یەکەمجار یەکەم مزگەوت بۆ خوای تەنها "ئەلحەق" کراوە و لە ڕێگای بوونی پەیامبەریشەوە"درودی خوای لەسەربێت" مۆرکی پیرۆزیی وەرگرتووە ، یان لەو مزگەوتانەی کە لەسەردەمەکەی پەیامبەر خۆیدا و لەمیانەی ئەو زانایانەوە بونیادنراون کە بەردەوام ڕێز و شایانییان تێدا وەرگرتووە لەبەرئەوەی ئەپستمۆلۆژیایەکی ئاینیی قووڵ و نەزعەیەکی ڕەوانییان تێدا وەرگرتووە.چەندان فەقێی ناودار مزگەوتیان بەکارهێناوە. بەشێوەیەکی گشتی ئەوەش مەسەلەیەکی ئاساییە کە ئەپستمۆلۆژیای ئاینی و تەقوای تایبەتی دوو مەسەلەن لە یەکتر جیانابنەوە. هەر بەوشێوەیەش زۆرجار ئەولییا لە نزیکەی مزگەوتەوە بەخاك دەسپێردرێن ، واتە ئەوان پشتێنەی چێوەی پیرۆزییەکە بۆ ئاستێك درێژدەکەنەوە کە سنوری خوودی بیناکە تێدەپەڕێنێت. بۆیە دەکرێت بازاڕەکەی دەوروبەری مزگەوت یان فرۆشگە ساکارەکانی لادێ بەشێك لە پرشنگی ئەو پیرۆزییە وەربگرن کە بە مزگەوتەکەوە گرێدراوە. بەلای ئەو کەسانەشەوە کە لەو سنورەدا کاردەکەن هەمیشە بوونی مزگەوت بەیادهێنەرەوەیەکی رەوشتی بەرز و خوا و پەیامبەر و ئەولیا و ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز و فەرمودەی شەریفە، هەموو ئەم ڕەگەزانەش پێکەوە ڕۆڵێکیان لە ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵایەتیی ڕۆژانەدا دەبێت.ئەمە لە ناوەڕۆکدا ئەو تێزە سیمیۆلۆژییەیە کە مزگەوت پارێزگاریی لێدەکات، کە پێماندەڵێت مزگەوت هەمیشە لە کۆمەڵگە ئیسلامییە نەریتییەکاندا نەك هەر تەنها بینایەکی ئاینی بووە ، بەڵکوو شوێنێك بووە بۆ ئاڵوگۆڕکردنی کەلتورییش، کە تێیدا موسڵمانان بۆ نوێژکردن کۆدەبنەوە. بە دەربڕینێکی دیکە: مزگەوت وەك دامەزراوێك بنچینەیەکی کۆمەڵایەتی و ڕەوانیی ڕوونی هەیە.

بەڕاستی گۆڕانێکی گەورە لە کۆمەڵگە ئیسلامییەکاندا ڕوویداوە._گۆڕانێك کە سروشتە ئیسلامییەکەی دەخاتە ژێر پرسیارەوە_ لەبەر ئەم هۆیە بوو ئاماژەم بە ئەو شتە دا << کە پێیدەوترێت>> کۆمەڵگە ئیسلامییەکان. ئەو گۆڕانە هێندە گەورە بووە کە مانای پەیوەندیی نێوانی تاك و خوا و نێوانی پەرستیار و پەرستراوی کردۆتە بابەتێکی نوێی مشتومڕی فیقهی.ئەم مەسەلەیە بۆ یەکەمجار وەك بەرەنجامێکی ئەو دابڕانە گەورەیە ڕوویدا کە لە سەدەی هەژدەدا ڕوویدا، ئەو کاتە هاوسەنگییە نەریتییەکەی نێوانی فەقێکان و فەرمانڕەواکان گۆڕانێکی گەورەی بەسەرداهات.هەرلایەکیان ڕۆڵەکانی لاکەی تری زەوتکرد.ئەمجا لەبەرئەوەی کە کەسی وێناکار توانای ئەوەی نەبوو، ئەو کاتە لەناو ئیسلامدا "پیرۆز "و "سکولاریستی"لەیەکتر جیابکاتەوە، هێشتا بواری ئەوە هەبوو سەبارەت بەو گۆڕانکارییانە بەهانە بۆ خەڵك بهێنرێتەوە، بەڵام لە بەدبەختییە کە ئەمڕۆ ڕەشەکە تەواو

جیاوازبووە.ئێمە ئەمڕۆ لە زۆری وڵاتە ئیسلامییەکاندا ئەوە بەچاو دەبینین کە لەلایەن دەستەڵاتدارانی سیاسییەوە ئازادیی ئاینی کلۆم دەدرێ. لەم بارەشدا لەلایەن کەسانی دەستەڵاتدارەوە وا سەیری هەر پەیوەندییەکی راستەوخۆی نێوانی <<زاناکان>> دەکرێت کە پەیوەندییەکی بە سیاسەت تەییارکراوە، کەواتە ئەوە شتێکە پێوویستە سەرکووت بکرێت.بەمشێوەیە فشارە سیاسییەکان دەبنە بڕیارلێدەری لەدەستدانی ئازادیی سیاسی.

ئەمجا لەبەرئەوەی کە مزگەوت فەزایەکی پیرۆزە، وا سەیری دەکرێت کە ئەو سەر بە هەموو ئەندامەکانی کۆمەڵگەی ئیسلامییە، هەندێ کەس بۆ بەدەستهێنانی چەند ئامانجێکی سیاسیی ڕوون دێن ئەو پارێزگارییە بۆ خۆیان پاوان دەکەن کە مزگەوت بۆ ئەو کەسانەی دابین دەکات کە دەچنە نێوانی دیوارەکانی. خەڵکانێك هەن وا وێنای مزگەوت دەکەن کە ئەوێ پەناگەیەکیی ئەندامیی پارێزراوە لە سەرکوتکی وێناکراو، لەوانەشە خەڵکانێکی تر وەك خاڵێکی کۆبوونەوەی سیاسی، یان وەك خاڵێك و بەرگێك بۆ خەونەکانی خودی فەرمانڕەوایەك، یان گروپێك بەکاریبهێنن.

بەڵام ئایا ئەگەر مزگەوتێك بۆ مەبەستی پروپاگەندەیی لەمشێوەیە، یان وەك ئامرازێك بۆ پارێزگاری کردن لە دەستەڵات بەکارهات، ئایا پێویست دەکات کە ئەم کاروکردەوانە ببنە هۆی کەمکردنەوە لەئەو پایە ڕەوانییەی مزگەوت کە شوێنێکە بۆ پەرستیاری؟یان شوێنێکە بە سروشتێکی ڕەوانی پەیوەندییە کەسێتییەکانی نێوانی کەسی بڕوادار و خوا لەیەکتر نزیك دەخاتەوە؟ ئێمە کاتێك کە لە وەرچەرخانەکانی پیرۆز دەکۆڵینەوە پێویستمان بە پرسیاری ئەوە دەبێت کە ئایا ئەو چالاکییە نائاینییانەی ئێستای مزگەوت کاریگەری لەسەر ئەو سروشتەی دادەنێت کە هەموو موسڵمانان وا سەیری دەکەن کە ئەوێ خودی"پیرۆز"ە!

ئەو هێماو ڕەمزانەی کە لە ڕابووردوا لە ناو مشتومڕی ئاینیدا بەکارهێنراون، بەوە خزمەتی بڕوادارانی کردووە کە هانیداون بیربکەنەوە و بەدووای مانای قووڵتردا بگەڕێنبەڵام لەبەشێکی گەورەی کارو کردەوەکاندا بلاوکردنەوەی گشتیی ئەو دروشمە ئایدیۆلۆژییانە جێگەی ئەو هێماو ڕەمزانەی گرتەوە کە بوار بۆ گفتوزگۆکردن ناهێڵنەوە.

ئێستە وەك جاران نییە کە فێربوون پیشەیەك بێت تەنها بە مزگەوتەکانەوە گرێدراوبێ. ئێستە فێرکردنی گشتی لەلایەن کۆمەڵە قوتابخانەو زانکۆیەکەوە پێشکەشدەکرێت کە دەوڵەت بەڕێوەیان دەبات، ئەمانەش مەشقێکی تەکنیکیی زانستی "نوێ"پێشکەش دەکەن کە هیچ کێشەیەکی میتافیزیایی یان فیقهی بە هەند وەرناگرێت، لە بەرامبەر ئەمەدا"زانایان"یش هەر وەکو ئەو کۆلێژانەیان کە تایبەتن بە شەریعەو فیقهەوە ڕێبازە زانستییە نوێیەکان لە ڕەوتی خۆیان لادەبەن.ئێستە لەپاش بەهەندوەرگرتنی ئەو ڕێگا جیاوازانەی کە بەهۆیانەوە مزگەوت لە ڕۆڵە نەریتییە زۆرەکانی خۆی دوورخراوەتەوە ئایا دەتوانین بەردەوام بین لەسەر ئەو وەسفکردنەی کە ئەوێ شوێنێکی "پیرۆزە"؟؟

خەملاندنی چۆنیەتیی بەدەستهێنانی شەرعیەت لەلایەن دەستەڵاتەوە

ئەو پێوەرانەی کە لەمیانەیانەوە حوکم بەسەر ڕۆڵی مزگەوتدا دەدرێ بۆ باری کڵێسا و پەرستگەکانی تریش ڕاستن. ئەمڕۆ لە کۆمەڵگە ئیسلامییەکاندا قەیرانی مانا هەیە، لەبەرئەوەی ئەو ڕەگە ئارامگرتووانەی کە سەردەمانێکی زۆرە دەستەڵاتی ئاینی هەیەتی ،لەلایەن ئەو ڕوانینە تاکڕەوانەوە بەجێهێڵراوە کە لەسەر ئەو بیرۆکە پۆست مۆدێرنەییانەوە دامەزراون کەوا ددان بە بوونی چەمکی تەنها واقعێکدا نانێن و داوادەکەن سەرلەنوێ هەڵسەنگاندنێکی وورد بۆ سنورەکانی نێوانی گۆڕەپانەکانی ئەپستمۆلۆژیا تایبەتمەندەکان بکرێتەوە.بەمشێوەیە لە کۆمەڵگە ئیسلامییەکانی جاراندا شەرعیەت بە دەستەڵاتێکی حکومی دراوە کە تەنها

بنچینەیەکی ئاینیی هەبوبێ و بەس، بەڵام لە سەردەمەنوێیەکاندا و سەرباری ئەوەش کە ڕۆڵی پەرستگاکان وەك سەرچاوەگەلێکی داینامیزمیی ووزەی ڕەوانی و ئەفراندن کزبووە، هێشتا موسڵمانەکانیش _وەك بڕوادارانی ئاینەکانی تر_ هێشتا هەست بەبوونی نزیکییەکی زۆری شوێنەپیرۆزەکان لەخۆیانەوە دەکەن، چونکە بەلای ئەمانەوە ئەو شوێنانە پاشماوەی خەسڵەتەجیاکەرەوەکانی ئاینەکەیان و ناسنامە گشتییەکەیان دەنوێنن.سەرباری ئەوەش، لەوێدا کە ڕۆڵە زۆرەکانی خۆی وەك پەرستگا و تەوەری دامەزراوەیی گفتوگۆکردنی مەسەلە کۆمەڵایەتیو ئاینییەکان کەم بۆتەوە، گۆڕاوە بۆئەوەی ببێت بە کۆمەڵە پەناگەیەك بۆ پەنابردنی سیاسی.وەك ئەنجامێکی ئەمە ئیتر مزگەوت وا سەیری ناکرێت کە سەرچاوەی ڕەهاو گشتگیری شەرعیەتی ئاکاری و ڕەوانی و هزریی هەوڵەکانی مرۆڤایەتی بێت بە هەموو شێوەکانیەوە. ئەمڕۆ لە ئەمریکای باکور و ئەوروپادا ئەو ڕۆڵە بەزۆری بە کەسە سیاسییەکان و ئابوریناس و زاناکان دەسپێردرێ،دیارە ئەمانە ئەو کرۆکە پێکدەهێنن کە ئەو شتە دێنێتە بەرهەم کە بەگشتی دەکرێ وا وەربگیرێت کە ئەوە ڕاستییە. لەم ڕەوشەشدا هێزە داراییە گەورەکانی جیهان دەبنە نوێنەری چەقی سیاسی و ئابوری. باڵادەستیی ئەمانەش بەوە گەڵاڵە دەبێ کە بە ئامرازە ئابوری و زانستییە پێشکەوتووەکان حەقیقەت بدۆزنەوە. وادەزانم ئەمەش لەو تاکڕەوییە پتر زیانی لێدەکەوێتەوە کە بەوشێوەی لەزۆری دەوڵەتە ئیسلامییەکاندا هەیە لەنێوانی ئاین و دەوڵەتدا ڕەخنەی لێدەگیری.
ئەگەرچی کە لەوانەیە وادابنرێ ئەمەی دوواییان هەڕەشەیەك لەناو بواری ئیسلامیدا دروست بکات، کاریگەرییەکانی باڵادەستییەکە لەسەر ئاستی هەموو جیهان هەستی پێدەکرێت و لەماوەی درێژتردا دەبێتە فاکتەرێك بۆ بڕیارلێدانی چارەنوسی هەموو مرۆڤایەتی بەگشتی. بە دەربڕینێکی تر چەقە نەریتییەکانی دەستەڵات لەچێوەی ئیسلامدا کە جاران گرنگیی بە بەها کۆمەڵایەتی و مەسەلە ڕەوانییەکانیش داوە، ڕۆڵێکی دیکەی پێسپێردرا، یان لەسەر ئاستی پراکتیکی وەك دوا سەنگی مەحەکی یەکلاکەرەوەی مەسەلە هزری، یان کۆمەڵایەتی و مەدەنییەکان، دورەپەرێزخرا.دووفاقییەك لەڕاستیدا کە پەیوەندیی بەئەو شتەوە هەبێت کە لەناو (دەوڵەت/نەتەوە)ئیسلامییەکاندا بە دەستەڵاتی شەرعی ناسراوە لەو ڕێگایەدایە کە بەهۆیەوە هەڵاواردن نەك هەر لەدژی بێگانەکان دەکرێت، بەڵکو لەناو کەرتەکانی خودی دانیشتوانەکەی خۆشیاندا دەکرێت. ئەوەتا لەکاتێکدا کە ئەم نەتەوانە ملکەچی ئەو پرەنسیپی لێبووردەییە دەکرێن کە لەناو هەموو ئاینەکاندا هەیە، بە ئیسلامیشەوە، بەپێی ئەو لێبوردەییە مافەکانی هەموو خەڵك، بەچاوپۆشین لە ڕەگەز و ئاین و نەتەوەیان ڕێزیان لێدەگیرێت و دەپارێزرێن، کەم جکومەت هەیە بە کردەوە ئەو پرەنسیپانەی پیادە کردبێت. لەناو کۆی هۆکانی تردا تەنها لەبەر ئەم هۆیە ناکرێت سەرلەنوێ بڵێین ئەو سیستمە نەریتییانەی فەرمانڕەوایی کە لەسەر بنەمای ئاین دامەزراون مۆرکگەلێکی باشتریان لەو مۆرکانە پێشکەش کردووە کە دەوڵەتە عیلمانییە نوێیەکان پێشکەشی دەکەن.
ئەو کەسانەی کە پەرستگە و بیاع و کڵێساو مزگەوتەکانیان دروست کردووە، هەریەکەیان لەچێوەی کەلتورەکەی خۆیدا بەشێك بووە لە کەشێکی کۆمەڵایەتیی تێکەڵکێشکراو. ئەمجا لەبەرئەوەی کە ڕۆڵ و مانای ئەو تەلارە ئاینییانەی کە لەلایەن تەلارساز و وەستا گەورەکانەوە بونیادنراون بەتەواوی ڕوون بووە، توانیویانە لە دیزاینەکانیاندا گوزارە لە مانای لەمشێوەیە بکەن، لەبەرئەوە بەشدارییەکی گەورەیان لەشارستانیی سەردەمەکەیاندا کردووە. من وادادەنێم کە ئەمڕۆ پێویستییەکی زۆرمان بەوە هەیە سەرلەنوێ دان بە بوونی ئەو پەیوەندییەدا بنرێتەوە بۆئەوەی بتوانین ئەو پەیوەندییە پتەوە ڕوون بکەینەوە کە لە کۆمەڵگە ئیسلامییەکاندا لەنێوان "پیرۆز و کۆمەڵایەتی و سیاسیدا" هەیە.دەکرێ بە ئەنجام گەیاندنی ئەم تێگەیشتنە نوێیە کۆمەکمان بکات لە گەڕاندنەوەی ئەو هەست بەیاساکردنەدا کە لە دەستمان داوە.بۆئەوەی بیگەڕێنینەوە

ناو کۆمەڵگەیەك کە ملکەچی گۆڕانکاریی خێرا بووە. هەروەها بوار بە شوێنە نوێیەکانی پەرستارییش بدەین بەشێوەی تەلارێکی نوێ و گونجاو دیزاین و بینابکرێت .

سەرچاوە / ماڵپەڕی (نزوی) لەسەر ئینتەرنێت.
لە وەرگێڕانێکی (کامل یوسف حسین)ەوە کراوە بە کوردی.
*دەقەکوردیەکەی ئەم وتارە لەگۆڤاری(سەردەم)لەسلێمانی بڵاوبۆتەوە.